ՊԵԶԱՔ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ԼՐԱԳԻՐ
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Լրագիրս միջոցով որ և իցէ մանուածոր յայտարարութիւն ասկի ավողը պէտք է վճարէ ամէն տառի համար 1 կոպէկ արծաթ։

Հրատարակվում է ամէն չորեքշաբթի օր, մի մի թերթ։ Տարեկան բաժանորդագրութեան գինն է 7 ռուբլի։

ԹՒ· ՏԱՐԻ — ՓԵՏՐՎԱՐԻ 15 1869 ԱՄԻ — № 6·

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Մոսկուայի համբաւաբերում հրատարակած կը փարվի վեսպանաժողովի վճռի պատճէնը։

1856 դաշնագրութիւնը ստորագրող ազգութիւնները երկիւղ քաշելով այն վտանգներից, որոնք կարող էին ծագել Ցամկատանի և Յունաստանի մէջ եղած երկպառակութիւնից, համաձայնեցան իրանց մէջ, որ առաջը առնեն երկու յիշեալ աերութեանց մէջ ծագելի վէճերին և սորա համար տուին իրաւունք իրանց դեսպաններին կազմելու դեսպանաժողով նորին մեծութեան Ֆրանսիացիների կայսեր մօտ։

Ուշադրութեամբ քննելով բոլոր վկայագիրները, որ տեղի ունեցան երկու աերութեանց մէջ, դեսպանները միաձայն ցաւում են, որ Յունաստանը հետևելով յափշակութեանց և շարժած ազգասիրութիւնից մոլորութեանց մէջ ընկաւ և պատճառ տուեց այն դանգատներին, որոնք նկարագրած են վերջնագրում, որ Բարձրագոյն Դուռը ուղղեց 4-ին Դեկտեմբերի 1868 ամի Նորին մեծութեան Յոյների թագաւորի արտաքին գործոց նախարարին։ Եւ յիրաւի տարակոյս չկայ, որ միջազգեան իրաւունքները պարտաւորում են Յունաստանին լինչպէս և բոլոր միւս ազգերուն, որ չներին ժողովելու դէնդելը իրանց սահմաններում սահմանակից տէրութեանց վերայ յարձակելու համար։ Հաւատարմելով, որ Ա֊ԹԷնքի արքունիքը չէ կարող չճանաչել այն կարծիքը, որնոր ունին Թէ Յունաստանին պահպանող երեք մեծ և Թէ փարիզի դաշնագրութիւնը ստորագրող միւս տէրութիւնները, — դեսպանաժողովը յայտնում է, որ Յունաստանի կառավարութիւնը պարտական է պահպանելու իր յարաբերութեանց մէջ Տաճկաստանի հետ բոլոր կառավարութեանց համար հաստարակ կանոնները, և բաւարարութիւն տալ Դրան անցեալի համար արած պահանջներին, այնպէս էլ ապահովացնել ապագայի համար։ Այսպէս Յունաստանը այսուհետև չպէտք է օգնէ և մինչև անգամ ներէ, որ իր երկրումը կազմվին խումբեր Տաճկաստանի վերայ յարձակելու համար։ Բացի սրանից նա պէտք է գործ դնէ միջոցները, որոնք կարևոր են նորա նաւահանգիստներում պատերազմական նաւերի պատրաստվելը արգելելու համար, ոորոնց նպատակն է որևիցէ կերպով օգնել Նորին կայսերական մեծութեան Սուլթանի երկիրներում ապստամբութիւն հանելու։

„Ինչ որ կ'վերաբերի մանաւանդ Վեսաներին, որոնք կրել են Տաճկական Հպատակների, Ա֊ԹԷնքի արքունիքը ամենևին չէ մերժում Տաճկաստանի իրաւունքը, դատաստանական կերպով պահանջելու բաւարարութիւն, որնոր ներան կ'պատճանի, ուստի և դեսպանները աւելորդ են համարում այս մանաւանդ ղրկանքները քննութեան ենթարկելու և սոցա վերաբերեալ դանգատներով պարապելու։

Իսկ Դրան պահանջների վերաբերութեամբ, որով նա պահանջում է Յունաստան տեղափոխված իր հպատակների վերադարձը, դեսպանաժողովը իր քննութեան է ենթարկում Ա֊ԹԷնքի արքունիքի յայտարարութիւնը 9-ից դեկտեմբերի և յայտնի, որ սա կ'թեթևացնի կրետացի գաղթական ընտանիքների վերադարձը իրանց հայրենիք, որքան այս իրանից կախուած կ'ունենայ։

Դեսպանաժողովը չէ կարող երկբայել, որ Յունաստանը աչքի առաջ ունենալով բոլոր դեսպանների համաձայն կարծիքը, կ'շտապէ համաձայնեցնելու իր գործողութիւնները վերոյիշեալ սկզբունքների հետ և Բարձրագոյն Դրան վերջնագրի մէջ նկատարգած գանգատները բոլորովին կ'ջնջէ։

Ներկայ յայտարարութիւնը անյապաղ կ'հասցնվի Աթէնքի կառավարութեան գիտութեանը, բացի սրանից լնդգօր դեսպանները համոզված են, որ Բարձրագոյն Դուռը յետ կ'կանգնէ գործ դնելից այն միջոցները, որոնք նա հրատարակել էր իբրև դեսպանական յարաբերութեանց կարճելու հետևանքը, եթէ դեսպանաժողովը, որին մանակից է Տաճկաստանն էլ, հաղորդակցութեամբ Յունաստանը կ'ընդունէ դեսպանաժողովի կարծիքը, դեսպանները, դառնալով դէպի խաղաղասիրական զգացմունքը այն տէրութեանց, որոնց իրանք ներկայացուցիչներն են, յոյս կ'ունենան, որ երկու տէրութիւններն էլ չեն յապաղել վերականգնելու իրանց յարաբերութիւնները և այսպէս երկու տէրութեանց հպատակների օգտի համար էլ կ'ջնջեն ամէն երկպառակութեանց հետքն անգամ, որնոր եղաւ պատճառ դեսպանաժողովի կազմվելուն:

—

Ս. Պետերբուրգ: Պետերբուրգի համալսարանի Յոբելեանի ժամանակ Բարձրագոյն շնորհեցաւ նրան խնդճ ուսանողների համար տարեկան 30,000 ռուբլի և մի անգամ 20,000:

Աթէնք: Յունաստանը յայտնումէ իր իրաւունքը — պաշտպանելու Տաճկահպատակ քրիստոնեաներուն:

Ս. Պետերբուրգ 7-ին փետրվարի

Կ. Պոլիս: Ֆրանսիական հրատարակութիւնքը աշխատումեն ապացուցանելու Յոյներին, որ Ռուսաստանը դաւաճանել է նրանց, որ արևելեան քրիստոնեաները չը պէտք է յոյս դնեն Ռուսաստանի անշահասէր պաշտպանութեան վերայ:

Ս. Պետերբուրգ: Ռուսաց շոգենաւերի ընկերութիւնը իմացրեց թէ ձանապարհորդների և թէ վաճառականների վարձու դինը:

Ս. Պետերբուրգ. 7-ին փետրվարի:

Պարսից շահը մարտին գնումէ Շիրազ: Դուռը Պարսից հետ ունեցած սահմանի վէճը թողնումէ, մինչև կ'վերջանան դեսպանական բանագնացութիւնները այս մասին, միայն չի ներել, որ Պարսկաստանը կառուցանէ ամրոց վէճելի երկրի վերայ:

Ս. Պետերբուրգ 8-ին փետրվարի:

Փարիզ: 6-ին փետրվարի վերջին նիստումը փարիզի դեսպանաժողովը, լսելով Յունաստանի յայտարարութեան ընդունելը, յայտնեց, որ դեսպանական յարաբերութիւնները Տաճկաստանի և Յունաստանի մէջ վերականգնել են:

—

ՀԵՌԱԳՐԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ս. Պետերբուրգ 5-ին փետրվարի

Փարիզ. 4-ին փետրվարի: Ֆրանսիական պաշտօնական օրագիրը յայտնումէ, որ Ռուսաց կառավարութիւնը չէ խրկել իր դեսպաններին շրջաբերական, յունական հարցի մասին:

Ս. Պետերբուրգ. 5-ին փետրվարի:

Լոնդոն: Անգղիական պարլամենտը բացվել է խաղաղասիրական դահլիճի ատենախօսութեամբ: Գլխաւորը հաստատուց ժողովարանում գովեց Ռուսաստանի գործողութիւնքը, յունական — տաճկական վէճը վերջացնելու վերաբերութեամբ: Թայմս լրագիրը պատհանջումէ, որ Անգղիան համաձայնվի Ռուսաստանի հետ ասիական հարցի մէջ:

ԱԶԳԱՅԻՆ

ԳՈՏՈՂՈՒԹԻՒՆ

„ԱՐԱՐԱՏ“

ՕՐԱԳՐԻ

Նոյեմբեր ամսի համարի վերա:

Այս օրերումս կարդացինք սուրբ էջմիածնայ աթոռում տպած „Արարատ“ օրագիրը Նոյեմբեր ամսի, որի մէջ կրօնականք յօդուածում տալել է մեզ անչափ սուրբ եղիշէ վարդապետի կենսագրութիւնը իբրև դատողութեամբ, թէ նա եղել է մինչև վարդանանց նահատակութիւնը սոսկական զինուոր պատերազմների մէջ, 'ապա' կրօնաւոր, և նորա եպիսկոպոսութիւնը համարում է կարծիքական և ոչ ստոյգ. ուստի և մեր դիտողութիւնը դրենք նորա դատողութեան դէմ:

1. Գրում է թէ „Եղիշէն վարդանայ ատենադպիրն էր և նորա ազգական, թէ նա զինուոր էր Հայոց դնդումը Յազկերտի մօտ Հոնաց հետ պատերազմի ժամանակ. և վարդանանց պատերազմումը:

Եղիշէի ազգական լինելուն մեծին վարդանայ ոչինչ ապացուցութիւն չենք տեսնում պատմութեան մէջ. զի թէ լիներ ազգական վարդանայ, անպատճառ ինքն կ'գրէր իւր արենակցի պատմութիւնը, և ոչ թէ Դաւիթ երէցի խնդրանքով, որ Մամիկոնեանց ազգից էր, — իսկ նորա ատենադպիր լինելն Մամիկոնեան սպարապետին կասկածանքի տակ է ընկնում պատմաբանական և ժամանակագրական քննութեամբ. նաև այն յօդուածդրողն ասածներից էլ է երևում, որ Եղիշէն էր մէկը աթէնք և Ալեքսանդրիա ուղարկած աշակերտներից, որք յետ գարձան 441 թ. և յաջորդ տարին Յազկերտ Պարսից թագաւորի հրամանաւ Հայաստանից դրդք գնաց նրան օգնութիւն Հոնաց դէմ, ուր և Եղիշէ էր գինուոր (ինչպէս կասէ յօդուածդրողը): Այս պատերազմը շարունակուեցաւ մինչև 449 թիւը. ուրեմն Եղիշէ այնտեղ էր. — 450 թ. Հայք առանց մի հրնեն մխիթարեան թուղթը և Հայաստան պատերազմական գրութեան մէջ էր. իսկ 451 թ. գարնան եղանակին եկաւ մեծ պատերազմը, ուր մեռաւ և վարդան Մամիկոնեան, և այսպէս Եղիշէ Յունաստանից գալուց յետոյ իւր կեանքը անցրել է պատերազմական աստպարիզի մէջ 10 տարի, ուրեմն ինչպէս կարող էր լինել ատենադպիր մեծին վարդանայ, երբ որ նորա մօտ չէ եղել:

2. Թէ „Եղիշէի ձանապարհորդութիւնը չեն գրել պատմիչք: նորա գրաւոր գործոց կարգը չեն յիշատակել նորա ստորագրութիւն թաբօրական լերան Լևայն“:

Այս բանից երևումէ, որ Աթէնք և Ալեքսանդրիա ուղարկուած աշակերտներից մէկն էր և Եղիշէ, որք գնացին նախ երու-

սակէմ ինչպէս և Խորենացին կգրէ „անցաք ’ի սուրբ տեղիան երկրպագել, և ճնալ վայրկեան ’ի Պաղեստինայու ոչ հրահանգս . ուրեմն նա առանձին Ձանասլարհորդութիւն չունի արած դէպի երուսաղէմ. և եթէ նոր առաս պատմաբանները չեն գրել նորա սարքադրութիւնը թաթօրական լերան, այդ ի երեսը գարկելու պատճառ չէ, պատճառ որ այնպիսի ապրիւ բներ շատ կան նախնի ձեռնագրաց մէջ, որք վանքերի անկիւններում և խցերում կալանաւորած՝ լոյս չեն տեսնում:

3, Թէ „եղիշէի բնակութիւնը յաճախ Մոկաց գաւառին մէջն էր ’ի Ռշտունիս:

Երևի Թէ գրողն անտեղեակ է հայաստանի աշխարհագրական դրութեանը, վասն զի Մոկք գաւառ կասէ ’ի Ռշտունիս, երբ որ Մոկքը է առանձին նահանգ, իսկ Ռշտունիքը է գաւառ Բզնունեաց ծովի մօտ ’ի վասպուրական նահանգի:

4, Թէ „եղիշէն առաջ զննուոր էր և չէր եպիսկոպոս, և գոնվում էր Հայ զննուորներու հաշուումը ցազկերտի բանակում հռոմայց հետ պատերազմի ; ժամանակ, և ապացոյց զննուորութեան նորա կբերէ նորա խօսքը, որ կասէ Թէ իմ անկնդում լսեցի ցազկերտի բերանից սպառնալիքը, որ Հայոց գօրքը Թողու քրիստոնէութիւնը“. Ես ինքնին անձամբ ’ի տեղւոջն պատահեայ և տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելոյ“:

Այս բանը կնշէ ինքն եղիշէ, որ պատմելով Հայոց նախարարաց գնալը պատերազմ, կասէ. “բարձին ընդ իւրեանս սուրբ կտակարանս բազում պաշտօնէիւք և բազմային քահանայիւք“, և եղիշէ ’ի Թիւս հոգևորականաց էր և ոչ Թէ զննուորաց, վասն զի ասելն „ես ինքնին անձամբ ’ի տեղւոջն պատահեայ“ չի նշանակել նորա զինուորութիւնը:

5, Թէ „Արտաշատու ժողովքը կլինի հետևեալ տարին յամին 450, ի՞նչպէս կլինի ուրեմն, որ սուրբն եղիշէ Ռշտունեաց եպիսկոպոս լինէր այս ժողովի մէջ“:

Սրա վերայ զարմանալու բան չկայ, ինչպէս որ այն ժողովքին առաջ եպիսկոպոս էր, նոյնպէս և ժողովքի մէջ. բայց նա էր ոչ Թէ եպիսկոպոս Ռշտունեաց, այլ Ամատունեաց, որ է Արագածոտն գաւառը, իսկ Ռշտունեաց եպիսկոպոս այն ժողովքին մէջ կ’լիշուի մէկը Սահակ անուն:

6. Թէ. „Աւյսմաւուրքը կգրէ, որ եղիշէ վարպանայ պատերազմին մէջ զննուոր էր“:

Աւյսմաւուրքի հեղինակը չէ եղած մէկը, այլ բազումք, իսկ արտագրողներու Թիւը տասնապատիկ աւելի. ուստի և չէ կարելի հաւատալ ընծայել պատրաստութեանը. ահա և Սուքիասեանց համար էլ կգրէ Աւյսմաւուքն ’ի 27 օգոստոսի, Թէ մեծն կոստանդիանոս հրեշտակի ապրեցութեամբ եկաւ Հայաստան երեք հարիւր հնծելով և գնաց Սուկաւետ լեառը ու գտաւ Սուքիասեանց մարմինները առանց Թաղելու, ու Թաղեց: Աւյսպէս պէտք է ընդունել և եղիշէի համար գրած “զննուոր լինելը“:

7. Թէ „Թովմա Արծրունին որ յիշեալ մատենագիրներէն(Զամչեանէն և Ալիշանէն) 1284 տարիով յառաջ է, ու եղիշէի աշակերտաց գասակարգութենէն լինելով չի վկայեր ամենևին այն ժամանակի իր վարդապետութիւնը“:

Այս բանը առել է Զամչեանից, որ հատ. Ա. եր. 14, որ ’ի Թիւս միւս պատմաբանից գրում է և Թովմայի համար Թէ. „Թովմա վարդապետ Արծրունի ’ի դասակարգութենէ աշակերտաց սրբոյն եղիշէի, ’ի վախճան հինգերորդ դարուն և կամ ’ի սկիզբն վեցերորդին էր : Զսորա սակաւ գրուածս ունիմք առ մեզ ’ի վերայ սրբոյն վարդանայ և վահանայ Արծրունւոյ, և ’ի վերայ գործոց բարձումնյն Նեստորականի ցամ տեառն իւր 500“:

Զամչեանի այս գրուածքը ոչինչ հիմն չունի, որովհետև Թովմայ Արծրունու մատենագրութիւնը լրիւ չէ ունեցել, այլ միայն բարձումն Նեստորականը, ուստի կարծել է նրան աշակերտ եղիշէի, նորա պատմութիւնը բարձումնյն ստանալու պատճառաւ : Թովմայ Արծրունին ծաղկեցաւ 9-րդ վերջին կիսադարումը, որին անհերքելի ապացոյց է նորա գրած պատմութիւնը տանն Արծրունեաց, և ինչպէս երևումէ նորա յառաջաբանութենէն գրել է Արծրունեաց տէր և վասպուրականի Իշխան Գրիգորի խնդրանօք, որ կոչվում էր Դերենիկ. և նա 9 դարուումն էր, և պատմում է մինչև նորա որդի գագիկը , որ եղաւ առաջին Թագաւոր վասպուրականի Արծրունեաց տանէն 908 Թ.: Ամենայն հայ մատենագիրք այժմեան դարու և հայերնագէտ պ. Ֆէլի Նէվ ուսուցիչ Հնդիկ լեզուի ’ի համալսարանին Լիւտոիք քաղաքին Բելգիացւոց, Թէ, Թովմաս Արծրունին եղել է մատենագիր 9 դարից դէպի 10-րդ դարը: կարծեմ Թէ կ’համաձայնի մեզ հետ և „Արարատ“ օրագրի յօդուածագրողը այս մասին:

Ստեփանոս աւագ քահանայ Մանդինեանց:

—

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ՍԷՐ ԿԱՄ ՄԱՀ

ողբերգութիւն:

ՄԱՀԵՑՍԻ ԽԱԶԱՏՈՒՐ, Աստապատ գիւղի տանուտէրը, 50 տարեկան:

ԱՆԱՀԱ, նորա կինը, 45 տարեկան:

ՀԱՄԱՍՓԻՒՌ, նոցա աղջիկը, 16 տարեկան:

ՇՈՒՇԱՆ, նորա ընկերը, նոյն հասակի:

ՍՄԲԱՏ, Համասփիւռի սիրականը, գեղեցիկ տղամարդ 25 տարեկան:

ՄԱՐԹԱ, նորա մայրը, պառաւ կին:

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ԲԷԳ, Համասփիւռի փեսացուն 40 տարեկան:

Գ. ՖԱՐՈՒԹԻՒՆ, նորա բարեկամը:

ՏԻՐԱՑՈՒ ՄԱՐԿՈՍ, Աստապատ գիւղի տիրացուն, տզեղ և հաստափոր. նա հագուստով չէ զանազանվում միւս գիւղացիներից:

ԳՐԻԳՈՐ, 10 տարեկան տղայ:

ԳԻՒՂԱՑԻՆԵՐ, ԿԱՆԱՅՔ, ԱԴՋԿՆԵՐ:

Անցքը պատահում 1851 Թվ.

ԱՌԱՋԻՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ:

(երեսի աւը: Ձ կողմը մեծ դաշտ, որի վերայ հեռու երևում Աստապատ գիւղը: Ձախ կողմը գեղեցիկ բլուրներ, որոնցից մինի վրայ կանգնած է գամբիր վանքը: Մէջ տեղը, Ջրի մօտ ընկած է մի մեծ սպիտակ քարափի կտոր: Բեմի եռակի կողմը ցոյց է տալիս Ելասխի բոլոր դաշտը, որի հեռատութեան մէջ կորչումէ դիտը: Շատ հեռու բարձրանումն լեռներ և Մասիսը: Վաղ առաւօտ է:

Առաջին երևոյթ:

ՍՄԲԱՏ (գալիս է երգելով):

Կապոյտ երկնքում
Ասղեր են փայլում
Եւ լուսնիակը.
Ամենից սիրուն,
Ամենից փայլուն
Է արեգակը:

Կանաչ պաշտերում
Եւ այգիներում
Ծաղիկներ կան շատ,
Բայց չէ ոչ մինը
Վարդի նման.
Նա է բնութեան զարդ:
Սիրուն աղջիկներ,
Ինչպէս ծաղիկներ,
Ամեն տեղ շատ կան.
Բայց իմ ընտրածը,
Սրտիս սիրածը
Հրեշտակի է նման:

Երկրորդ երեւոյթ:

ՍՄԲԱՏ և ՀԱՄԱՍՓԻՒՒ (գալիս է կուժը ուսին):

Ս մ բ ա տ (ուրախացած վազումէ առաջ): (Նա սեմումէ իւր կուրծքին:) Տես, ինչպէս վեր ու վեր է թռչում սիրտս ուրախութենից, որ քեզ տեսնումեմ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ո՞ւր ես, Սմբատ, մի շաբաթ է չեմ տեսել քեզ. մոռացել ես ինձ:

Ս մ բ ա տ: Սմբատը քեզ մոռանայ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ապա ո՞ւր էիր:

Ս մ բ ա տ: Գնացել էի Մարանդ: Այնտեղ մի թուրք վաճառական փող էր պարտ ինձ. գնացի ստացայ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ա՛խ, Սմբատ, ինչպէս ուրախ կ'լինէի, որ դու ձեռը վեր առնէիր այդ բանից: Սորանով, քանի անգամ խնդրել եմ, բայց դու չես լսում ինձ:

Ս մ բ ա տ: Ի՞նչ ես ուզում, Համասփիւռ, ինչ բանից ձեռը վեր առնեմ:

Հ.: Զըգիտե՞ս ինչ է—ծածուկ ապրանք անցկացնելուց: Դա շատ վտանգաւոր գործ է, սիրելի: Ասած է, կուժը ամէն օր ջուր չի բերի, մի օր կը կոտրուի:

Ս.: Վախենումես, որ ինձ բռնեն, կամ սպանեն դազախները:

Հ.: Չա, սիրելի, ես շատ վախենումեմ այդ բանից: Ահա քեզ օրինակ Նէհրամցի Կարապետը: Ասումեն քսան տարի է, ինչ որ պարապումէ այդ բանով և միշտ յաջողումէր նորան. ապրանքը ձեռիցը խլեցին, որ պիտի Սիրիր ուղարկեն նորան:

Ս.: Մի վախենար, Հոգիս, ինձ հետ չի պատահի այդ բանը:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ա՛խ, չէ սիրելի, քեզ հետ էլ կարող է պատահել: Թէ ինձ սիրումես Սմբատ, ձեռը վեր առ, վար ու ցանք արա:

Ս մ բ ա տ: Ես չեմ կարող վար ու ցանք անել: Մի օր որ ձիու վրայ չըլինիմ, այն օրը կորածի պէս է ինձ համար: Ես չեմ ծնած հողագործ լինելու: Բացի դորանից, այսպէսով աւելի փող եմ ստանում, քան թէ կարող եմ ստանալ վար ու ցանքից:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Բայց այն չես մտածում, որ այդպէսով ամեն օր վտանգի մէջ է քո կեանքը: Ես քեզ խնդրումեմ, եթէ ինձ ձշմարիտ սիրումես և ցանկանումես իմ հանգստութիւնը, ձեռը վեր առ այդ բանից:

Ս մ բ ա տ. (Չատ ձեռով դրկումէ նորա մէջ քը, քնքուշ կերպով): Դու որ խընդրումես, ես էլ ինչ խօսք սընիմ: Գիտես որ կեանքս չեմ խնայի քեզ համար:— Ես կըկատարեմ քո ցանկութիւնը և կը դառնամ հողագործ, միայն էլի մի շաբաթ ժամանակ տուր: Ես մինին խոստացել եմ անցկացնել նորա ապրանքը և չեմ ուզում խաբել նորան:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Լաւ, ես տալիս եմ քեզ քո ուզած ժամանակը, միայն թէ կատարիր իմ խնդիրքը:

Ս մ բ ա տ: Անպատճառ:—Բայց հերիք է այդ մասին: Հիմայ ուրիշ բանի վրայ խօսինք:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Շատ լաւ: Ասա տեսնիմ ինչ արեցիր, տեսա՞ր:

Ս մ բ ա տ: Տեսայ: Բայց ինչ իւր ասած մարդ է եղել քո Հայրը: Երկու անգամ մարդ ուղարկեցի մօտը, և երկու անգամն էլ ասել էր, որ քեզ չե տայ ինձ: Ես նորան ինչ եմ արել: Անցած կիրակի օրը պատահեցի նորան և ինքս խնդրեցի բայց նա ամենևին չէր ուզում լսել ինձ: Վերջը ասաց, որ ոչ մի ժամանակ չե տայ իւր աղջիկը ինձպէս աւազակին: Ես էլ ուզեցի վախեցնել նորան ու ասացի, որ կը փախցնեմ քեզ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Յետո՞յ:

Ս մ բ ա տ: Եւ ոչինչ, այնպէս ճիաց բանը: Հիմայ տարակուսել եմ, չըգիտեմ թէ ինչ անեմ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ինչ պիտի անենք: Համբերենք, սիրելի, կարելի է մի օր կակղի Հայրս:

Ս մ բ ա տ: Մինչև ե՞րբ համբերենք: Ես վախենումեմ, որ քեզ խլեն ինձանից: Զըլինի թէ Հայրդ փեսայ է ճարել իւր համար:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Թող ինչքան ուզումէ ճարէ: Ես բացի քեզանից ուրիշին չեմ ուզիլ:

Ս մ բ ա տ: Քո ձեռին ոչինչ չըկայ, սիրելի: Քեզ կըսպիպեն:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Կըսպիպեն ու կը տեսնեն, թէ ինչ կանեմ:

Ս մ բ ա տ: Ինչ կարող ես անել: Ասուած անիծէ մեր երկրի սովորութիւնը:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Ես աւելի լաւ կը համարեմ մեռնել քան թէ դառնալ ուրիշի կինը:

Ս մ բ ա տ: (ոգևորուած): Մեռնեմ քո հոգուն, Համասփիւռ: Այլ որ լսեցի քեզանից, հիմայ էլ ոչինչ բանից չեմ վախենում: Եթէ դու չես ուրանայ ինձ, բոլոր աշխարհը որ դայ, կարող չէ խլել իմ ձեռից:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Այդ մասին միամիտ կաց: Եթէ դու ձեռը չես վեր առնի ինձանից, ես մինչև մահս քոնն եմ:

Ս մ բ ա տ: Համասփիւռ, շատ անգամ ասել եմ և հիմայ էլ կրկնումեմ մի և նոյնը և վկայ եմ կանչում Արարիչ Աստուած, որ ես ինքս իմ ձեռով կըցցեմ դանակը սրտիս մէջ, եթէ մի րոպէ դոնեայ կըմոռանայ նա քեզ:

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Աստուած ոչ անէ:—Բայց հիմայ գնա, Սմբատ. վախենումեմ, որ տեսնեն մեզ:

Ս մ բ ա տ. (գրկումէ նորան և համբուրումէ): Մնաս բարով, (գնումէ):

Հ ա մ ա ս փ իւ ռ: Գնաս բարով, Աստուած քեզ հետ: (կարճ ժամանակ մընումէ կանգնած և նայումէ Սմբատի ետևից, յետոյ լցնումէ կուժը և հեռանումէ):

(Տեսարանը փոխվումէ: Մի մաքուր դիւղի սենեակ մահտեսի Խաչատուրի տանը: Սենեակը ունի երկու դուռը, որոնցից մինը տանումէ դէպի բակը և պարտէզը, իսկ միւսը դէպի մի ուրիշ սենեակ: Յատակը ծածկած է հասարակ գորգերով. աջ կողմը դրած են երկու հասարակ փայտից չինած աթոռ-

նկը։ Սենեակի թարէքնելի վրայ չարած են կարդով զանազան ազակիզէն, կաւեղէն և պղնձէ ամաններ, մի կողմը նմանապէս ե-բեւեռն զէնքեր։ Աւաւօա է։

Երրորդ երեւոյթ։

ՄԱՀՏԵՍԻ ԽԱԶԱՏՈՒՐ (նոր հագնուած չուխան)։

Ա. Այսօր պիտի գնամ Նախիջեւան և բանը վերջացնեմ։ Էլ աւելի անկարելի է ուշացնել, եթէ չեմ ուզում, որ վերջը դատարկ ձեռամ ու ղժամ։ Քանի Թոնդիրը տաք է, պէտք է հացը կողը տալ։ Թէպէտ այս խօսքը կինն է ասել, բայց ես ու իմ Աստուածը շատ լեզւօք խօսք է։ Մարտիրոս բէգը բողոքվին լսելտարուել է աղջկաս համար, թէպէտ միայն երկու անգամ է տեսել նորան։ Ձշմարիտ է, նա արդէն կերել է մի կնոջ գլուխը և մօտ քառասուն տարեկան տղամարդ է, բայց այսօր իմ մեծն է և ես նորա ձեռի տակն եմ։ Նա թարգման է մեր կառավարչի մօտ, մի քանի ժամանակից յետոյ կըդառնայ նորա օգնականը, յետոյ և կառավարիչ։ Էլ ինչ ասել գուզէ, որ ես միշտ կըճամ իմ տեղը։ Ցետոյ ես գիտեմ։—Շատ կարելի է, որ նորա ողորմութեամբ մի պարգև էլ սատանամ վզիս, դեղին, փայլուն, մի փոքր լուանեակի չափ։ Ին կըտեսնենք էլի։ (մտածումէ) բայց ենթէ։ —Ցետոյ մի կողմից այն անպիտանը։ — Եղբայր հայրը ես եմ, աղջիկը իմն է, ուզեմ նորան կըտամ, ուզեմ մինչև մահ տանը կը պահեմ, ո՞վ է ձեռս բռնողը։— (Ծաղր անելով)։ Կը փախցնեմ։—Հա, ինչպէս չէ, քո հօրն ողորմի, արի մի փորձիր, տես թէ գլուխդ քանի կաոր է լինում։— (Մի կարճ լռութենից յետոյ)։ Հա, հա, պիտի շտապիմ, չըլինի թէ, ո՞վ գիտէ տատանան հակառակ է։ (կանչումէ), Աննա, Աննա։

Չորրորդ երեւոյթ

ՄԱՀՏԵՍԻ ԽԱԶԱՏՈՒՐ և ԱՆՆԱ (մանուկ ձախ կողմից)։

Ա. Ի՞նչ ես կանչում, մահտեսի, ինչ կայ։

Մ. Խաչատուր։ Այստեղ ես, բան եմ ասում։

Ա. Ննա։ Աւա՜ տեսնեմ, ինչ կայ. ո՞ւր ես գնում։

Մ. Խաչատուր։ Նախիջեւան։ Բայց առաջ լսիր, թէ ինչ եմ ասում։ Ես ուզում եմ համասիւռեան մարդու տատ, տատն ու վեց տարեկան աղջիկ է։ իսկ լաւ ժամանակն է։

Ա. Ննա։ Ի հարկէ։ Բայց թէ ինձ կը հարցնես, մի փոքր էլ անց է կացել ժամանակը։ Թէ չես մոռացել, ես տատն երէք տարեկան էի, երբ որ մեզ պատակեցին։— Բայց ո՞ւմն ես ուզում տալ։

Մ. Խաչատուր։ Մի շատ լաւ մարդ եմ ճարել նորա համար. մեծ մարդ, ասիմանաւոր։

Ա. Ննա. (ուրախացած)։ Ի՞նչ ես ասում, աստիճանաւո՞ր, լաւ է։ Բայց քանի՞ աստիճան ունի։ Տիրացու Մարկոսի համար ասում են, որ չորս աստիճան ունի. իսկ նա՞։

Մ. Խաչատուր։ Կաց, կաց, մի շտապիր, ինքդ կիմանաս, ուրախութենից չը գիտես, թէ ինչ անես։ Ահա այդ բանից էլ վախենում, որ մինչև այսօր ոչ ինչ չէի ասում քեզ։ Ո՞վ չըգիտէ, որ կնոջը մի ծածուկ բան ասես, մի և նոյն է թէ հաղար մարդու առաջ դուռաս հրապարակի մէջ. որովհետև դուց բոլոր աշխարհը կիմանայ այդ բանը։ Սուտ չէ ասած, որ կինը կարճ խելք ունի, որովհետև մազերը երկայն են։

Ա. Ննա. Լաւ է, լաւ, թէ Աստուած կը սիրես էլ մի՛ երկարացնել բանը, ասա՛, ես լսում եմ։

Մ. Խաչատուր։ Եթէ դու այնպէս էլ լաւ լսում ես, ինչպէս որ տեսնում ես. ապա ի զուր է իմ ասելը։

Ա. Ննա. Ի՞նչպէս։

Մ. Խաչատուր։ Այնպէս, որ դու երկու աչքով կոյր ես և ոչ ինչ չես տեսնում, թէ ինչ է պատահում քո շորս կողմը։ Բայց ես ահա երկու ամիս է նկատում եմ, որ սատանան մտել է աղջկանդ գլուխը և տակն ու վրայ է արել նորա ուղեղը։

Ա. Ննա։ Ի՞նչ, ինչ, (երեսը խաչակնքելով)։ Աստուած մի՛ արասցե, ինչ ես ասում։

Մ. Խաչատուր։ Ջի՞ս հասկանում, ինչ է։ Բայց մի՛ կարիր խօսքս, նսեմիր. (երկուսն էլ նստում են)։—Հա, սատանան մըտել է նորա գլուխը և տակն ու վրայ է արել նորա ուղեղը։

Ա. Ննա. Թէ Աստուած սիրես, մահտեսի, պարզ խօսիր. ես չեմ հասկանում քո ասածը։

Մ. Խաչատուր։ Դու երբ ես բան հասկացել, որ հիմայ հասկանաս։ Աստուածա այդ շնորհքը չէ տուել քեզ։

Ա. Ննա։ Ինչպէս հասկանամ, որ աչքս սկսեցիր խօսել Համասիւռեի վրայ, յետոյ յանկարծ խօսքդ փոխեցիր սատանայի վրայ։ Նա մեզ հետ ի՞նչ բան ունի։ Աստուած անիծէ նորան։

Մ. Խաչատուր։ Իմ ասածը նոյանից չէ, այլ մի շատ սիրուն սատանայ է քարուքանդ Զուղայից, որի աչքում շատ համեղ կտոր է երևացել քո Համասիւռը, և որ վառուած նորա սիրով, ծածուկ ձանապարհով ձգել է իւր սէրը և քո աղջկայ սրտի մէջ։

Ա. Ննա։ Հիմայ հասկացայ, թէ ինչ ես ուզում ասել։ Դու կարծեմ խօսում ես Զուղայեցի Սմբատի մասին, որ մի քանի անգամ մարդ էր ուղարկել քեզ մօտ և խնդրում էր, որ Համասիւռին նորան տաս, և որի խնդիրքը դու մերժեցիր։ Բայց ինչով մեղաւոր է այդ բանի մէջ իմ աղջիկը։ Բայց որ ասում ես, թէ Համասիւռն էլ սիրում է նորան. սխալվում ես, մահտեսի։ Ջի՞ն, ես նրան այդպէս չեմ մեծացրել։ Հաւատայ ինձ, որ նա վախենում է էլ նայել տղամարդու երեսին։

Մ. Խաչատուր։ Այդ ես չըգիտեմ, բայց լաւ տեսնում եմ, որ մի այնպէս բան կայ այտեղ։ Վաղուց է Համասիւռը փոխուել է։ Առաջ նա միշտ ուրախ էր, բայց հիմայ միշտ տխուր է և անդադար ախ ու վախ է քաշում։

Ա. Ննա. Ի՞նչ ես կարծում, ո՞ւմ համար են նորա ախ ու վախը։

Մ. Խաչատուր։ Ա՛ կինն, դու միշտ կարծում ես։ Այստեղ կարծել հարկաւոր չէ, երբ որ բանը պարզ ու հասկանալի է։ Ես հաստատ գիտեմ, որ այն անպիտանը, որ համարձակուել է գողի պէս ներս սողալ

Ա. Դ ա տ ա ւ ո ր. Ես ոչ մի բան չեմ ուզում ասել ի պաշտպանութիւն ինձ, ոչ էլ ինձ համար ներողութիւն եմ խնդրում, որովհետև գիտեմ, որ ինձ դատապարտելու եք անկախ ամէն ինչից։ Ես միայն մի խնդրանք ունեմ, որ ինձ մահապատիժ տալուց առաջ ինձ թոյլ տաք ասել մի քանի խօսք իմ ընտանեաց մասին։

Ա. Դ ա տ ա ւ ո ր. Ձեր ընտանեաց, պա՛ռ ատենապե՛տ, ես ոչ մի գործ չունեմ։ Ես ձեզ ասացի, որ ձեր գործը ես կը քննեմ միայն ձեր անձի տեսակէտից։

Ա. Դ ա տ ա ւ ո ր. Ներողութիւն, պա՛ռ ատենապե՛տ, ես կարծում եմ, որ ինձ թոյլ պիտի տաք ասել մի քանի խօսք իմ ընտանեաց մասին, որովհետև ես ինձ համարում եմ ոչ միայն ընտանեաց, այլև ամբողջ հասարակութեան անդամ։ Ես ինձ համարում եմ հասարակութեան անդամ, որովհետև ես ինձ համարում եմ մարդ։ Ես մարդ եմ, որովհետև ես ունեմ մարդկային զգացմունքներ։ Ես ունեմ մարդկային զգացմունքներ, որովհետև ես ունեմ մարդկային սիրտ։ Ես ունեմ մարդկային սիրտ, որովհետև ես ունեմ մարդկային ուղեղ։ Ես ունեմ մարդկային ուղեղ, որովհետև ես ունեմ մարդկային գլուխ։ Ես ունեմ մարդկային գլուխ, որովհետև ես ունեմ մարդկային մարմին։ Ես ունեմ մարդկային մարմին, որովհետև ես ունեմ մարդկային հոգի։ Ես ունեմ մարդկային հոգի, որովհետև ես ունեմ մարդկային կեանք։ Ես ունեմ մարդկային կեանք, որովհետև ես ունեմ մարդկային մահ։ Ես ունեմ մարդկային մահ, որովհետև ես ունեմ մարդկային ծնունդ։ Ես ունեմ մարդկային ծնունդ, որովհետև ես ունեմ մարդկային մայր։ Ես ունեմ մարդկային մայր, որովհետև ես ունեմ մարդկային հայր։ Ես ունեմ մարդկային հայր, որովհետև ես ունեմ մարդկային ընտանիք։ Ես ունեմ մարդկային ընտանիք, որովհետև ես ունեմ մարդկային տուն։ Ես ունեմ մարդկային տուն, որովհետև ես ունեմ մարդկային սենեակ։ Ես ունեմ մարդկային սենեակ, որովհետև ես ունեմ մարդկային անկողին։ Ես ունեմ մարդկային անկողին, որովհետև ես ունեմ մարդկային քուն։ Ես ունեմ մարդկային քուն, որովհետև ես ունեմ մարդկային արթնութիւն։ Ես ունեմ մարդկային արթնութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային գործ։ Ես ունեմ մարդկային գործ, որովհետև ես ունեմ մարդկային ժամանակ։ Ես ունեմ մարդկային ժամանակ, որովհետև ես ունեմ մարդկային տարածութիւն։ Ես ունեմ մարդկային տարածութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային աշխարհ։ Ես ունեմ մարդկային աշխարհ, որովհետև ես ունեմ մարդկային Աստուած։ Ես ունեմ մարդկային Աստուած, որովհետև ես ունեմ մարդկային հոգեվարք։ Ես ունեմ մարդկային հոգեվարք, որովհետև ես ունեմ մարդկային յոյս։ Ես ունեմ մարդկային յոյս, որովհետև ես ունեմ մարդկային հաւատ։ Ես ունեմ մարդկային հաւատ, որովհետև ես ունեմ մարդկային սէր։ Ես ունեմ մարդկային սէր, որովհետև ես ունեմ մարդկային ատելութիւն։ Ես ունեմ մարդկային ատելութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային վրէժխնդրութիւն։ Ես ունեմ մարդկային վրէժխնդրութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային ներում։ Ես ունեմ մարդկային ներում, որովհետև ես ունեմ մարդկային խղճմտանք։ Ես ունեմ մարդկային խղճմտանք, որովհետև ես ունեմ մարդկային ամօթ։ Ես ունեմ մարդկային ամօթ, որովհետև ես ունեմ մարդկային պատիւ։ Ես ունեմ մարդկային պատիւ, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնասիրութիւն։ Ես ունեմ մարդկային ինքնասիրութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնագիտակցութիւն։ Ես ունեմ մարդկային ինքնագիտակցութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնաճանաչողութիւն։ Ես ունեմ մարդկային ինքնաճանաչողութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնակատարելագործում։ Ես ունեմ մարդկային ինքնակատարելագործում, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնաոչնչացում։ Ես ունեմ մարդկային ինքնաոչնչացում, որովհետև ես ունեմ մարդկային ինքնասպանութիւն։ Ես ունեմ մարդկային ինքնասպանութիւն, որովհետև ես ունեմ մարդկային մահ։ Ես ունեմ մարդկային մահ, որովհետև ես ունեմ մարդկային կեանք։ Ես ունեմ մարդկային կեանք

Համասփիւռ։ Ջըլինի թէ դնալու ենք Սուրբ Կարապետ ուխտ։

Ասն ա. (բարկացած)։ Չա, չէ։ Ելի սկսեցիր հարց ու փորձ անել։ Քեզ ինչ որ հրամայում են, այն արա։ Դու պէտք ուրախ լինես և շնորհակալ, որ քեզ միշտ զարդարած ենք պահում ինչպես վարդ։

Համասփիւռ։ Ես շատ շնորհակալ եմ, սիրելի մայր։

Ասն ա։ Չա, միայն լսօգով, բայց քո վարքիցը չէ երևում այդ բանը։

Համասփիւռ։ Իմ վարքը։ Ես ինչ եմ անում։

Ասն ա. Ինձ մի՛ հարցներ, քո սրտին հարցրու։

Համասփիւռ. Իմ խղճմտանքը մաքուր է։

Ասն ա. (Մի կողմը)։ Տեսնեմ ձշմարիտ էր ասում մահտեսին թէ չէ։ (Համասփիւռին)։ Ես այդ խոհոյն կը տեսնեմ։ Լաւ նայիր երեսիս։ (Համասփիւռը նայում է նորա երեսին)։ Համասփիւռ ձշմարիտն ասա, տես չըխաբես ինձ, թէ չէ խոհոյն կխմանամ, ձանաչուա՞ծ Ջուղայեցի Սմբատին։

Համասփիւռ. (Սաստիկ չփոթվում է և չէ պատասխանում)։

Ասն ա. Ի՞նչն այդպէս յանկարծ կարմրեցար, պատասխան տուր, բայց էլի կրկնում եմ, սուտ չասես։

Համասփիւռ. (Մի կողմը)։ Ի՞նչն եմ թագցնում։ (Մօրը)։ Դու պահանջում ես, որ ձշմարիտն ասեմ, ուրեմն իմացիր...։

Ասն ա. Ասա, ասա վերջացրու խօսքդ։

Համասփիւռ։ Ես ձանաչում եմ նորան։

Ասն ա. Ի՞նչ, վայ իմ դլխին ու արևին։ Աղջի, այդ ինչ ասացիր, չե՞ս ամաչում։ Ա՛յ սև մահը տանէ քեզ, որ այդ խօսքը չէր դուրս եկել քո բերանից։ Շատ լաւ է, երեսդ պարզ կենայ։ Այդ է քո շնորհակալութիւնը, այդպէս ես վճարում մեր լաւութիւնը։ Այդ չոյն ունեինք քեզանից, Համասփիւռ։ — Ես ես, չիմար կինս, չէի հաւատում քո հօրը և հիմայ քո սեփական բերանից եմ լսում այդ բանը։ — Դու, մեր մի հատ զաւակը, մեր բոլոր չոյսը ու մխիթարութիւնը մեր ծերութեան օրերում խայտառակում ես մեր անարատ անունը, որ մինչև այսօր պահպանել ենք ինչպէս զանձ։ Այսուհետև պիտի առակ դառնանք ամենի բերանում։ Եթէ այդպէս է, երանի թէ ջուր դիր կորուել չարդանդիս մէջ, որ քեզ չէի ծնել։

Համասփիւռ. (Սաստիկ շարժած բռնում է մօր ձեռը և համբուրում է)։ Ախ, մայր, մի՛ անիծեր ինձ. ես մեղաւոր չեմ։

Ասն ա։ Մեղաւոր ես թէ չէ, ես միտք չունիմ երկար խօսել հետդ այդ մասին, այլ չոյսոնում եմ իմ ու հօրդ կողմից, որ չտեսիանն պիտի մոռանաս նորան և էլ ամենևին չը յիշես նորա անունը, եթէ չես ուզում պատժուիլ ինչպէս հարկն է։

Համասփիւռ։ Ախ, մայր, չես ձանաչում նորան, թէ չէ այդ բանը չէիր ասի։

Ասն ա. Ջահել կորիր անամօթ, լիրբ աղջիկ։ Թող սև մահը ձանաչէ նորան, ես չեմ կամենում։ Այսուհետև էլ չհամարձակուիս դնալ Երասխի ափը, իմացար ինչ եմ ասում։ — Հիմայ ես գնում եմ աղբիւրի վրայ մի քանի վտոր բան ունիմ լուանալու, աչքդ ատն վրայ լինի ու բանիդ կաց. ես շատ չեմ ուշանայ։ (գնում է)։

Եօթներորդ երևոյթ։

ՀԱՄԱՍՓԻՒՌ (մենակ վեր է առնում կարը, բայց չէ կարում)։

Ախ ինչ տարաբաղդ աղջիկ եմ ես, հիմայ ի՞նչ կը լինի իմ ձարը. որ ծնօղքս հակառակ են իմ սիրուն։ Չա ես շատ տարաբաղդ եմ, որովհետև միմիթ կարելի է բաղդաւորութիւն համարել այն, որ ես միշտ կուշտ եմ, լաւ հագնուած, քան թէ իմ միւս ընկեր աղջիկները, և հիմայ էլ ահա կարում եմ ինձ համար նոր դէյրա։ (Զգում է կարը մի կողմը և վեր է կենում տեղից)։ Ի հարկէ ես չեմ կասկածում, որ նորա ինձ սիրում են, բայց ՏԷր Աստուած, ինչ պատճառով քանդում են իմ բաղդաւորութիւնը։ — „Չաւխանեան պիտի մոռանաս նորան և էլ ամենևին չը յիշես նորա անունը“, ասաց մայրս։ — Բայց ի՞նչի, ի՞նչի պիտի մոռանամ նորան, ի՞նչի չը սիրեմ Սմբատին, ո՞վ կայ մեր գիւղումը նորա հաւասը։

Ախ երանի թէ ամենևին չէի ճանաչել նորան։ Սկսած այն օրից, երբ ես առաջին անգամ տեսայ նորան, յաւիտեան թռաւ իմ հանգստութիւնը։ — Բայց էլի երջանիկ եմ համարում ինձ, որ ճանաչելի նորան։ (Ոգևորուած)։ Չա, հա ես շատ երջանիկ եմ — նա լինի այնպէս սրտով սիրուն։ Ո՛հ ինչքան քաղցրութիւն կայ այս խօսքերի մէջ, ինչպէս անսահման բաղդաւոր եմ զգում ինձ, երբ որ մտածում եմ, որ նա լինի սիրում է։—

Բայց ախ, ծնօղքս չեն ուզում տալ ինձ նորան։ Եթէ այսպէս է գրած ճակատիս վրայ, որ ես երբէք պիտի չարժանանամ, սրտիս սիրածին, և ի զուր չէր, որ վիճակի ժամանակ հանեց հարսը իմ ոսկէ մատանին այս խօսքերից յետոյ. (առանց երգելու)

Ա՛յս քաղաքը բարձր տեղ է.
Ջուրը հիւանդի դեղ է.
Սիրած, սիրածի չեն տայ,
Ա՛յս ինչ հուսապաշտ տեղ է։

Բայց ոչինչ, Թող նոքա մերժեն նորան։ Ես էլ, քանի որ շունչս բերանիս է, չեմ ուզի ուրիշին։ Իմ սիրտը միշտ նուիրած կը լինի նորան։ Իսկ եթէ կը ստիպեն այն ժամանակ ես ինքս կը տեսնեմ իմ գլխի ձարը։ (Մտնում է Շուշանը)։

Ութերորդ երևոյթ։

ՀԱՄԱՍՓԻՒՌ և ՇՈՒՇԱՆ։

Շուշան։ Բարի լոյս, Համասփիւռ։

Համասփիւռ։ (Առաջ գնալով և համբուրելով նորան)։ Ախ բարով, սիրելի Շուշան։ Ի՞նչպէս ես, լա՞ւ ես։

Շուշան։ Ա՛յնպէս չէ, ինչպէս դու։ Ես ամաչում եմ խոստովանել, որ համարեայ Թէ նախանձում եմ քեզ։ Երանի քեզ, որ ոչ ինչ ցաւ չունիս սրտումդ. երանի քեզ որ ուրախ ես։

Համասփիւռ։ Զարմանում եմ։ Այդ ինչ եմ լսում։ Այսօր առաջին անգամն եմ տեսնում քեզ այդպէս.— Բայց ի՞նչ գիտես, որ ես ուրախ եմ, կամ ի՞նչն է դու էլ չես կարող ուրախանալ։

Շուշան։ Ջեմ կարող, Համասփիւռ, չեմ կարող. որովհետև դու և ես մին չենք։ Դու բաղդաւոր ես և ոչինչ պատճառ չունիս տխրելու. իսկ ես ամենաթշուառ աղջկին եմ երկնքի տակ։

Համասփիւռ. (կարեկցութեամբ) Աղջի ի՞նչ կայ, ինչ թշուառութիւն է պատահել քեզ։

Շուշան. Ախ ամենամեծ թշուառութիւն որ կարող է միայն պատահել ինձ

Նուռն խոշոր ծառեր։ (Ծիրանենի նման։) Ունի մեծ և գեղեցիկ ծաղիկներ։ Պտուղը ուտելի է։ Հայրիկ, ինչո՞ւ ենք մենք ասում, որ ծառերը ծաղկում են։

Հայրիկ. Ծաղկում են, որովհետև ծաղիկներ են հանում։

Հոր. Ես գիտեմ, որ ծաղիկներից պտուղներ են գալիս։ Ինչո՞ւ են ծաղիկները պտուղ դառնում։

Հայրիկ. Որովհետև ծաղիկների մեջ սերմեր են լինում։ Սերմերից ծառեր են բուսնում։

Հոր. Ինչպե՞ս են սերմերը ծառ դառնում։

Հայրիկ. Սերմերը հողի մեջ են ընկնում, ջուր են խմում, և ծառ են դառնում։

Հոր. Ինչո՞ւ են ծառերը ծաղկում։

Հայրիկ. Ծաղկում են, որ պտուղ տան։

Հոր. Ինչո՞ւ են պտուղ տալիս։

Հայրիկ. Պտուղ են տալիս, որ մարդիկ ուտեն։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ պտուղ են ուտում։

Հայրիկ. Մարդիկ պտուղ են ուտում, որ կերակուր ունենան։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ կերակուր են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ կերակուր են ուզում, որ ապրին։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ ապրել են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ ապրել են ուզում, որ աշխատեն։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ աշխատել են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ աշխատել են ուզում, որ ապրին։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ ապրել են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ ապրել են ուզում, որ աշխատեն։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ աշխատել են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ աշխատել են ուզում, որ կերակուր ունենան։

Հոր. Ինչո՞ւ մարդիկ կերակուր են ուզում։

Հայրիկ. Մարդիկ կերակուր